

TEVFİK FİKRET VE MEHMET AKİF'İN BENZER İSİMLİ / TEMALİ MANZUMELERİ

Mustafa AYDEMİR*

Öz

Aynı siyasi, iktisadi ve içtimai şartlar altında yaşayan sanatçılar arasında etkileşimin olması ve birbirlerinin tesiri altında kalmaları doğaldır. Bu yüzden aynı nesle mensup Fikret ve Akif'in de benzer bir ruha sahip olması kaçınılmaz olarak görülmektedir. Her ne kadar düşünce bakımından birbirlerinin muarızı olarak bilinseler de şiiri nesre yaklaştırmaları, aruzu Türkçeye intibak ettirmeleri ve şiirde aynı temalara değinmeleri bakımından benzerlik göstermektedirler.

Fikret ve Akif'in birbirleriyle münasebetleri, genellikle "Tarih-i Kadim" münakaşaları çerçevesinde gündeme gelmektedir. Ancak bu münakaşanın dışında gerek benzer isimli gerekse benzer temalı şiirlerinin olduğu gözden kaçmaz. Bu iki şairin ortak temalı/isimli şiirlerinin olmasına karşın bu şiirlerde hayata ve dine farklı bakışları, çalışmamızın esasını teşkil eder.

Sanatı samimiyetle özdeşleştiren Fikret, sanatçıya büyük görevler düştüğünü belirterek onun toplumla iç içe olması gerektiğini savunur. Coppée'den etkilenecek yazdığı toplumsal içerikli şiirlerinde gözleme sıkça yer verir. Yaşadıklarını şiir vasıtasıyla dile getirir. Özel hayatında yaşadığı aile içi acılar, onun sanat anlayışını belirlemede etkili olur. İlk döneminde dinî içerikli şiirler yazmasına karşın yaşadıklarının etkisiyle inanç bunalımı geçirdiği bilinmektedir.

Fikret gibi Akif de yaşadığı cemiyetin meselelerini eserlerine yansıtır. Kimsenin dikkatini çekmeyen sıradan bazı sosyal meseleleri, manzumelerine konu edinerek hayat ile şiiri kaynaştırır. Sosyal meseleleri, şiirinin konusu yapar. Bu meseleleri, şairlikten önde tutar. Batmakta olan toplumu kurtarmanın çığlığı ve sesi olur. Asıl sanatkâr ve şair yönünü ise dua tarzındaki şiirlerinde gösterir.

Bu çalışmanın giriş kısmında, Fikret ve Akif'in sanat anlayışlarının genel çerçevesi çizildikten sonra, bu şahısların benzer isimli/temalı manzumeleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra bu manzumeler, toplumsal ve dinî içerikli olmak üzere iki ana başlık şeklinde irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Fikret, Akif, Safahat, Rübâb-ı Şikeste, toplumsal manzumeler, dinî manzumeler.

THE POEMS OF TEVFİK FİKRET AND MEHMET AKİF WITH THE SIMILAR NAME / THEMES

Abstract

It is natural that there is interaction among the artists living under the same political, economic and social conditions and they are under the influence of each other. That's why it is regarded inevitable that Fikret and Akif belonging to the same generation have similar spirit. Although they are

* Yrd. Doç. Dr.; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mustafa758@windowslive.com.

known as opponents of each other ideologically, they have similarities in terms of bringing the poem to prose, adapting prosody to Turkish and touching on the same themes in poems.

The relations of Fikret and Akif come up within the discussions of 'Historic Archaic' in general. But besides this discussion, it is noticed that there are similar named and themed poems. Although these two poets have similar named and themed poems, the focus of our study is on their different perspectives to life and religion mainly in these poems.

Fikret who identifies art with sincerity, supports the fact that the artist has great mission and thus needs to be with the society. In his social poems he wrote being impressed by Coppee, he involves observations frequently. He expresses his experiences through poems. His sufferings about his family in his private life are effective in determining his sense of art. Although he firstly wrote religious poems in his first period, with the things he experienced, it is known that he suffered from the crisis of faith.

Fikret just like Akif reflects the problems of his society in which he lives. He mixes life with poems by mentioning about some ordinary problems in his poems. He makes the social issues the subject of the poem. He places these problems before being a poet. He becomes the scream of rescuing the society which is about to become corrupted. He actually shows his artistic and poet feature in his poems like praying.

In the introduction part of this work, after drawing the framework of his sense of art, similar named/themes poems have been focused. Then these poems have been examined under two main titles; social and religious.

Keywords: Fikret, Akif, Safahat, Rübâb-ı Şikeste, social poems, religious poems.

Giriş

Beslendiği kaynaklar farklı da olsa aynı zaman, çevre ve millete mensup olan şairlerin benzer duygu ve düşünceleri dile getirdikleri görülür. Gerek Fikret ve gerekse Akif, toplumu derinden etkileyen sıkıntılara tanık olmuş ve bunları eserlerinde kendi bakış açılarına göre yansıtmışlardır.

Sanatın samimiyetten, aşktan kaynaklandığını dile getiren Fikret, güç ve sıkıntılı ortamlarda sanatçıya büyük görevler düştüğünü ve bu yüzden onun toplumdan kopuk olamayacağını özellikle belirtir. Ona göre sanatçı, toplum ile iç içe olmalı, onun nabzını tutmalı ve ihtiyaçlarına cevap verebilmelidir. Servet-i Fünûn'da çıkan yazılarında sanatçının toplumun dili olduğunu, halkın duygularını yansıttığını, sanat yapıtının çağına tanıklık ettiğini, sanatın da sorumluluk yüklenmesi gerektiğini savunan Fikret, toplumsal konulara yönelmeyi görev bilmiştir.

Fikret, sosyal içerikli şiirlerinin konusunu Coppée'den alır. Ondandır etkilenerek yazdığı toplumsal içerikli şiirlerinde, ressam olmasının da etkisiyle "uzaktan gözleme"ye sıklıkla

başvurur. Yaşadığı dönemin atmosferine ve kendi karakterine uygun sıkıntıları, evhamları, hayalleri, düşünceleri ve tereddütlerini şiir vasıtasıyla dile getirir (Uçan, 2012, s. 58-59).

Babasının sürgünde, annesinin Hicaz'da ve kız kardeşinin de kocasının kötü muamelesi sonucu ölmesi gibi yaşadığı aile içi acılar, Fikret'in sanat anlayışında ve şiirinin izleğini değiştirmesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde, isyan edici, acılı ve öfkeli şiirler kaleme alır. Çocukluk ve gençlik yıllarında dindar olan ve dinî içerikli şiirler yazan Fikret'in toplumsal olayların da etkisiyle inanç bunalımı geçirdiği “bilimden başka bir şeye inanmayan bir anlayışa” dönüştüğü bilinmektedir (Nayır, 1995, s. 8).

Akif de içinde yaşadığı cemiyetin meselelerini eserlerine yansıtmayı başaran ender şahsiyetlerdendir. O, ya millî bir felaketi, ya bir sefaleti ya da mazluma yardım edememekten doğan azabı dile getirir. Bu bakımdan Akif'in şiiri, cemiyete çevrilmiş bir fotoğraf objektifi” gibidir. Akif'in dinî tarafı da içtimaidir. Din ile milliyeti kaynaştıran Akif, hemen bütün manzumelerinde her türlü terakkiden yoksun ve uyuşuk İslam âlemini uyandırmaya çalışır. O, “itikat ve ibadet propagandasını yapan kuru bir vaiz” değil, içtimai meselelere kafa yoran bir fikir adamıdır. Sadece hastalığı bulup ortaya koymakla kalmaz, ilerlemenin ve kalkınmanın yollarını da gösterir (Timurtaş, 1986, s. 8-9).

Akif'in dinî karakterde olan şiirlerinde daha çok didaktizm, zaman zaman da lirizm sezilir. Onu, diğer konularda olduğu gibi, dinî meselelerde de bazen kuru bir vaiz, bazen hikmetli sözler sarf eden bir filozof tavrı içinde görürüz. Ancak asıl sanatkâr ve şair yönünü, dua karakterindeki şiirlerinde buluruz (Okay, 2005, s. 125). Akif, kimsenin dikkatini çekmeyen, ancak her yerde rastlanılabilecek birtakım içtimai hadiseleri, sosyal problemleri ve acıları, gerçekçi bir tarzda manzumelerine konu edinir (Göçgün, 1986, s. 14).

Yaya Kemal'e göre Fikret ve Akif, Fransızların ünlü şairi François Coppée yolunda giden ve onun açtığı yolda “fukara hayatını” anlatan takipçileridir. Şair Coppée'nin bu yeni tarzı Fransa'da tamamıyla itibarını kaybettiği zaman, Fikret onu İstanbul'da tekrar diriltir. Akif ise onun bu tarzını hutbelerine konu edinir (Kemal, 1971, s. 162). Fikret'te insani, içinden çıktığı milletin fertlerinde var olan asil değerleri ihya eden temel sebeplerden biri, şekil ve üslubuna varıncaya kadar taklit ettiği Coppée ise, diğeri de oğlu Halûk'un şahsında çocuklardır. Onun sosyal içerikli şiirleri, hem *Halûk'un Defteri* hem de *Şermin* adlı kitapları bu bakımdan dikkat çekicidir.

Türk edebiyatında Akif, “hayatı şiire ve şiiri hayata sokmuş” önemli bir şairdir. Yaşadığı hayatı merkez almış ve o dönemin Türkiye’sini “belli bir ışık altında” müşahede etmiştir (Karakoç, 2011, s. 37). Referansını ayet ve hadislerden alarak “batmakta olan bir toplumu kurtarmanın çılgılığı, sesi, öfkesi, yalvarışı ve direnişi” olan biridir (Karakoç, 2007, s. 68). Özellikle manzum hikâyelerinde realist tablolar çizer. Onun prensibi, daima gerçeğe uygundur. Başarılı bir eserin meydana gelmesi için tabiliği ve gerçekliği şart koşar (Yetiş, 1992, s. 13).

Fikret ve Akif’in “Tarih-i Kadim” münakaşaları göz önünde bulundurularak bu iki şairin zıt kutuplarda gösterilmesi, onların pek çok ortak temalı şiirlerinin gözden kaçmasına sebep olmaktadır. Fikret’in (1867) altı yaş büyük olması ve şiirlerini daha erken neşretmesi, Akif’in (1873) ondan etkilendiği veya tesiri altında kaldığı anlamına gelmemektedir. Önemli olan, aynı dönemde yaşamış her iki şairin sosyal, siyasi ve iktisadi şartların da etkisiyle aynı isimli ve temalı manzumeler yazmasıdır. Bu dikkatle bakıldığında, her iki şairin de birbirine benzerlik gösteren manzumelerinin olduğu görülür. Hatta bu manzumelerden bazılarının isimlerinde dahi büyük benzerlik dikkati çeker (Okay, 1998, s. 146).

Fikret’in “Sabah Ezanında, Köyün Mezarlığında, İnanmak İhtiyacı, Ezan, Hasta Çocuk, Haluk’un Bayramı, Hemşirem İçin, Halûk’un Vedai” manzumelerine karşılık Akif’in “Ezanlar, Mezarlık, Tevhid, Fatih Cami, Hasta, Bayram, Selma, Asım” gibi manzumeleri, gerek tema gerekse de isimlendirme bakımından benzerlik göstermektedir. Hem Fikret’in hem de Akif’in aynı konular üzerinde yazdıkları bu manzumelerini, toplumsal ve dinî olmak üzere iki başlık altında toplamak mümkündür.

1. Toplumsal Manzumeleri

Gerek Fikret’in gerekse Akif’in toplumu ilgilendiren sosyal içerikli manzumeler kaleme aldığı bilinmektedir. Fikret’in “Hasta Çocuk, Halûk’un Bayramı, Sabah-ı Iyd, Ramazan, Hemşirem İçin, Halûk’un Vedai” manzumeleriyle Akif’in “Hasta, Bayram, Selma, Asım” manzumelerinde sosyal temalar ele alınır.

Konusu, manzum hikâye şekli, konuşma cümlesine dayanan yapısı bakımından tamamıyla Coppée tesiriyle yazılmış olan Fikret’in “Hasta Çocuk” manzumesi, yayımlandığı zaman büyük bir ilgi ile karşılaşılmıştır. Manzumede, tıpkı Coppée’nin birçok şiirinde olduğu gibi hastanın başucunda annenin endişeli sözleri ile doktorun teselli edici cümleleri dikkati çeker. Şairin yaşadıklarından hareketle yazdığı manzumede Halûk, bir gece aniden hastalanır ve

doktor çağrılır. Uykusuz ve sıkıntılı geçen bir gecenin ardından bu şiir doğar.¹ Daha önce de Hamit ve Ekrem'in işlediği bu konuyu Fikret'in ele alışı, işleyişi ve olaydan duyduğu derin acıyı yorumlaması, tamamen farklı olur (Parlatır, 2012, s. 51). Bir tarafta evin dışında soğuk kış rüzgârının iniltisi duyulurken; diğer tarafta yağmur, bu felakete ağlar gibidir. Şiirin son iki mısraında çocuğun iyileşip güçlü bir delikanlı olduğu hâlde anne hâlâ çocuk gibi üzerine titremektedir:

“Deminki velvele, şiddet sükûn-pezîr oldu.

Bulur çocuk da şifalar, olursunuz mesrûr;

Hudâ büyüktür, eder matemî mübeddel-i sûr...

Çocuk. O şimdi kavî bir civân; fakat mâder,

Zavallı, üstüne hâlâ çocuk gibi titrer.” (Tevfik Fikret, 2005, s. 33).

Akif'in “Hasta” şiiri ise, Halkalı Ziraat Mektebi'nde geçen bir hikâyeden esinlenerek kaleme alınmıştır. Midhat Cemal de Akif'in “Hasta” manzumesinin bu mektepte karşılaşılan bir vaka münasebetiyle yazıldığını söyler. Akif'in bir bu “çocuğ”u yazarken, bir de “Süleymaniye Kürsüsünde”ki inkırazı tasvir ederken ağladığını belirtir (Kuntay, 2001, s. 81-82). Bu şiir, Akif'in içinde yaşadığı topluma gerçek manasıyla girdiği ilk eserlerindendir. Hikâyenin kahramanları; okul müdürü, doktor, çocuk ve olayı dışarıdan gözeten şairdir. Tanzimat'la başlayan ve Servet-i Fûnun edebiyatıyla devam eden verem hastalığına yakalanmıştır çocuk. Fikret'in “Hasta Çocuk” şiirindeki mutlu son, Akif'te yerini hüzne bırakır. Zira verem hastalığının diğer öğrencilere sirayet etmemesi için çocuğun okuldan atılması gerekmektedir. Hikâyeden hareketle Akif'in isyanı, çaresiz bir çocuğa karşı duyarsız kalan toplumdur. Hasta çocuğun: “Kimsesiz bir çocuğum, nerde gider yer bulurum? / Etmeyin, sonra sokaklarda perîşân olurum!” diye feryat etmesi, sosyal ve siyasi yapıya isyanıdır. Hasta çocuk, bütün yalvarmalara rağmen atılmaktan kurtulamaz. Son arzusu, kimsenin ona aldırmadığı ve uzanıp ölmek için bir şilte bulabileceği bir yere bırakılma olur:

“-Yok yok, beni tâ,

Götür İstanbul'a bir yerde bırak ki: Gurebâ,

¹ Rüşen Eşref “Hasta Çocuk” manzumesinin Fikret'in oğlu Halûk'un bir yaşındayken hastalanması üzerine yazıldığını söylese de (Eşref, 1919, s.108) Mehmet Kaplan, bu durumun mümkün olmadığını, bu manzumenin François Coppée'nin etkisiyle yazıldığını iddia eder (Kaplan, 2011, s. 139).

-Kimsenin onlara aldırmadığı bir sırada-

Uzanıp ölmeğe bir şilte bulurlar orada!” (Ersoy, 1989, s. 14).

Manzumelere bakıldığında Fikret’teki hasta çocuk tasvirleri ile Akif’inki birbirinden oldukça farklıdır. Gerek yapılan konuşmalar ve tavırlar, gerekse de hasta çocukların tasvirleri, farklı iki dünyanın veya iki bakış açısının izlerini taşır. Fikret’in manzumesi, “bir tiyatro dekoru, hatta bir kartpostal perspektifi” şeklindedir. Tertipli ve düzenli olmasına rağmen, cansızdır, hayatın içinden olduğunu hissettirmez. Anne, çocuk, doktor üçgeniyle ev içine hapsolür. Servet-i Fünûn romanlarındaki “yalılarda yaşayan kahramanların hassasiyet dolu, fakat hayalî hastalıkları”nı çağırıştırır.

Akif’in hastası ise, sokaktan bir çocuktur. Bir ailenin veya zümrenin değil, toplumun içindedir. Güney illerinden gelip Halkalı Ziraat Mektebi’nde öğrenim gördüğü sırada verem hastalığına yakalanması sonucunda ölen Ahmet’in hikâyesidir. Doktor, eczacı, müdür, hasta çocuk, diğer öğrenciler ve arabacıyla cemiyete açılır. Akif’in bu tavrı, Tanzimat’tan beri edebiyatımıza “bir moda gibi giren hissi verem motifini” sefaletin, yokluğun ve mahrumiyetin doğurduğu bir hastalık olarak ortaya koyar (Okay, 2005, s. 65-66). Akif, her ne kadar his ile mantığı bir arada yürütse de hisse değer verir. Aynı zamanda bir cemiyet adamıdır. Hasta çocuğun durumu kötüdür; ancak topluma vereceği zararı da göz ardı etmez. Dolayısıyla çocuğu “tebdil-i hava” ile okuldan uşaklaşmasını önerir.

Fikret “Haluk’un Bayramı” manzumesinde evin dışına çıkar. Bayram günü sevinç çocukların hakkıdır; ancak yetim ve öksüz çocukların yokluktan dolayı matem tutması şairi derinden etkiler. Dolayısıyla “merhamet” teminin ele alındığı manzumede Fikret, bayram sabahını farklı görür. O, bayramı dinî bir gün olarak değil, çocuklara yeni elbiseler giydirilen mutluluk günü olarak değerlendirir. Halûk’un duyduğu sevinç, şaire yetim çocukları hatırlatır. Halûk’un üstündeki süsleri çıkarıp öksüzlere vermesini isteyen şiar, bütün çocukların mutluluğundan yanadır:

“Çıkar o süsleri artık, sevindiğin yetişir;

Çıkar, biraz da şu öksüz giyinsin, eğlensin;

Biraz güzellensin.” (Tevfik Fikret, 2005, s. 211).

Diyerek yetim çocuklara karşı bir sevgi, acıma ve merhamet duyar. Herkesin mesut olduğu ve eğlendiği bir bayram sabahında bile Fikret’in “bedbin mizacı” kendini gösterir. Şiirde

ayrıca Halûk ile fakir çocuğun mukayesesini yapılır. Bununla şairin “acıma duygusu” ve “hümanistliği” verilmeye çalışılır. Halûk neşeliyken fakir çocuk “ümitsiz” ve “babasız”dır. Birisi gülüp eğlenirken diğeri ağlamaktadır (Kerman, 1977, s. 22).

Fikret'in “Sabah-ı İyd” manzumesinde de bir bayram sabahının coşkusu anlatılır. Bayram sabahı, bütün evlerde büyük küçük herkes uyanıktır. Davul sesiyle birlikte yeni elbiseler giymiş çocuklar, şenlik yoluna koyulurlar. Bayram sabahı, insanların yanı sıra tabiat da mutludur:

“Sabah-ı İyd, o mübarek ferşite-i handân

Çıkıp şafaktan uçarken harim-i ismetine

Fem-i tabiate bir kand-i ibtisâm uzatır.” (Tevfik Fikret, 2005, s. 226).

Manzumede şair ne bayramın dinî manası üzerinde durmakta ne de sosyal ve metafizik anlamı kastetmektedir. Çünkü bu dönemde aklın değil, kalbinin etkisindedir. İleriki zamanlarda çok farklı ve zıt kazanımları sebebiyle bu duyguları kaybedecektir (Kerman, 1977, s. 22-23).

Fikret “Ramazan” şiirinde canlılığını ve tazeliğini geçmişin intibalarından alan kuvvetli dinî hislere rastlamak mümkündür. Çocukluğundan beri, mübarek ramazan ayının tertemiz tablosunu tasavvur eden Fikret, içi sessizlik ve sükûnet dolu ulu bir camide bulunduğu huzuru dile getirir:

“Gâh pür-cezbe-i temâşadır,

O zaman sanki arş-ı Yezdân'ı

Görür enzâr-ı girye-bâriyle” (Tevfik Fikret, 2005, s. 224).

Şair, çocukluğunda “bu gufran ayının gözünün önünde nasıl bir levha veya timsal” ile görüldüğünü tasvir eder. O anda yaşadığı duygular değil, çocukluğunda yaşadığı dinî duyguların tablo halinde tasviri yapılır. Şair, o günkü durumu, Ramazan ayını minberin gölgesinde durmadan ibadet eden bir “vûcud-ı nahif ü bitâb” diye tasavvur eder. Bu manzume de yapı ve tasavvur bakımından diğer “tablo-şiirlerden farksızdır (Kaplan, 2011, s. 145).

Akif'in “Bayram”ı daha uzun bir manzum hikâyedir. Ona göre bayramlar, sevinçli günlerdir. Her yaşta insan böyle günlerde kendilerine göre mutluluk duyacak bir şeyler bulur. Manzumenin hemen başında bütün sıkıntılara rağmen bayramda herkesin sevinçli olduğu, toplumun bayramla hayat bulduğu belirtilir. Bayram günleri, hayat mücadelesinin durduğu,

çocukluğa ait güzel günlerin hatırlandığı ve dostlukların tazelandığı güzel günlerdir (Kerman, 1977, s. 22). Bu, herhangi bir maddi varlığın tasviri değil, tamamıyla mücerret bir hadisenin tabiatta ve dış dünyadaki tezahürleridir. Fikret'teki karamsarlık yerine Akif, muhtaç çocukları sevindirir ve bu sevinç büyüklere de yansır.

“Alamı-ı hayatın iki kat büktüğü ecsâd

Feyzindeki tesir ile âsûde-revandır.

.....

Heyca-yı maişetteki feryâd-ı mehibin

Dünyada biraz dindiği an varsa bu andır.” (Ersoy, 1989, s. 41).

Manzumenin ilerleyen kısımlarında şair, sokağa çıkar. Bütün şehri manzumeye sokarak bayram yerinin “renk, şekil, ses ve oyun curcunası”nı betimler. Fatih'teki bayram yerinde her çeşit insanı bir arada, aynı duygu içinde buluruz. Bütün topluma ilgi duyan Akif, toplumun içinde bulunmaktan memnundur. Görüldüğü gibi Akif'in dünyası, Fikret'inkinden geniştir. Fikret'in dünyası, evi (Aşiyân) ve ailesinden ibaretken Akif'in hayatla iç içedir. Fikret'in düşüncesinde yarattığı ve üzüldüğü yetim çocuk, burada zihnî değil, gerçek görünüşüyle ortaya çıkar. Fikret'in üzüntüsü gerçekçi görünmezken Akif'in çizdiği tablo, hayatın içinden gelen bir realiteyi gösterir. Bayramların cemiyetimizde yaptığı değişiklikleri, umumi bir çerçevede ele alır. Bayramda çocukların yüzünün güleceğini belirten şair, bayram yerinde çocukların eğlendirilmesine ait tablolarla bir gezinti yapar. Büyükannesiyle beraber orada bulunan yetim bir kız çocuğun bu oyunlardan mahrum olması, şairi derinden etkiler. Yetimi sevindirmek de salıncakçıya düşer:

“Fakat bu levha-i handâna karşı, pek yaşlı,

Bir ihtiyar kadının koltuğunda gür kaşlı

Uzunca saçlı güzel bir kız ağlayıp duruyor.

Gelen geçen, bu niçin ağlıyor, diyor, soruyor.

Yetim ayol... Bana evlâd belasıdır bu acı.

Çocuk değil mi? Salıncak, diyor...

— Salıncakçı!

Kuzum biraz da bu binsin... Ne var sevabıma say...

Yetim sevindirenin ömrü çok olur...

— Hay hay!” (Ersoy, 1989, s. 43).

Kadının toplum içindeki yerini belirten “Hemşirem İçin” manzumesinde Fikret, Hicaz topraklarında hac farızası yolunda ölmüş annesine hitapla başlar, kız kardeşinin ölümüyle devam eder. Şairin kız kardeşine duyduğu sevgi ile eniştesine beslediği nefreti ihtiva eden manzumede, mersiye tarzı ve merhumenin vasıfları belirtilmekten ziyade kız kardeşinin ölümüne sebep olduğuna inandığı eniştesini suçlanmaktadır. Ayrıca kadının ailedeki ve toplumdaki yerini ve kaderini belirten şu mısralar yer alır:

“Elbet değil nasîbi mezellet kadınlığın,

Elbet değil melekliğin ümîdi zulm ü şer

Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer

Lâkin bugün hep onlara âit yığın yığın

Endişeler, kederler, eziyetler, iğneler!” (Tevfik Fikret, 2005, s. 290).

Görüldüğü gibi manzume, realiteden değil, şairin eniştesine duyduğu nefretten kaynağını alır.² Ancak sebep ne olursa olsun manzumenin yazıldığı döneme (1902) bakıldığında kadının gerek ailede gerekse de toplumda hak ettiği değeri görmediği de bir gerçektir. Fikret’in şahsi, belki de haksız bir olaydan hareketle kadının ezilmişliğine dikkat çekmesi kayda değerdir. Ayrıca manzume, Fikret’in şahsi duygulardan beşerî fikirlere yükseldiğinin göstergesidir (Kaplan, 2011, s. 130).

Benzer düşüncelerin yer aldığı “Selma” manzumesi, Akif’in kız kardeşinin dört yaşındaki kızı Selma’nın ölümü ve bu ölümün geride kalanlarda bıraktığı acı dolayısıyla kaleme alındığı görülür. Çocuğun içinde bulunduğu durum realist bir tablo gibi tasvir edilir:

“Ne manzaraydı ki, bir kuş kadar uçan o melek

Dururdu bî-hareket, kol kanad kımıldamıyor!

Gözünde nûr-ı nazar titriyor, hemen sönecek...

Dudakta nâtika donmuş; kulak söz anlamıyor!

² Süleyman Nazif, Fikret’in kız kardeşi Sıdika Hanım’ın kocasından zulüm görmediğini, şairin eniştesini sevmeyi için bu manzumeyi yazdığını belirtir. Hırçın ve geçimsiz mizacından dolayı Fikret, eniştesi Refik Bey’in kardeşi Ahmet Hikmet (Müftüoğlu) ile ölünceye kadar dargın kaldığı da bilinmektedir (Aktaran: Okay, 1998, s. 149).

Türâb rengine girmiş cebîn-i sîmîni;

Ölüm merâreti duydum öpünce leblerini!” (Ersoy, 1989, s. 51).

Akif’in “Asım” ve “Meyhane” gibi manzumelerinde de kadın haklarına değindiği görülmektedir. “Asım”da Köse İmam’ın mahallesinde emekli bir paşa, parasını yabancı kadınlarla yemekte, karısının üzerine tekrar evlenmek niyetindedir. Köse İmam, aileyi bu felaketten kurtarmak için adamın “hacir” altına alınması için meşhur manzum dilekçesini yazar. “Meyhane” manzumesinde de kocasının içkide, kumarda kaybettiği paralara isyan eden kadını buluruz. Manzume, kadının bütün acılarını dile getiren uzun bir bölümle biter. Bu yönüyle Akif, kadının hukukunu Fikret’ten daha kuvvetli ve inandırıcı dile getirdiği görülür:

“Herif, şu hâlime bak, merhametli ol azıcık...

Bırak o zıkkımı, içtiklerin yeter artık.

Efendiler, ağalar, siz de bir nasihat edin,

Sizin de belki var evladınız...” (Ersoy, 1989, s. 36).

“Halûk’un Vedar” manzumesinde Fikret, oğlu Halûk’a duyduğu derin sevgisini, onu gençliğin sembolü olarak görüşünü, onunla gerçekleştirmek istediği düşüncelerini dile getirir. Oğlu Halûk etrafında gelişen duygu ve düşüncelerini *Halûk’un Defteri* kitabında bir araya getirir. Halûk, şairin hayata bakış tarzı ve ruh durumu üzerinde büyük bir etki meydana getirir. Onun yaşama aşkını uyandıran, besleyen, körükleyen, Halûk olmuştur (Akay, 2007, s. 62).

Fikret ile Akif’in benzerlik gösteren manzumelerinin başında “Halûk’un Vedar” ile “Asım” gelmektedir. “Halûk’un Vedar”nda (1909) Fikret’in diğer manzulerine oranla daha gerçekçi olduğu gözden kaçmaz. Birbirine zıt ve birbirine bağlı birkaç temin peş peşe sıralanmasıyla oluşan bir manzumedir. Onun en kuvvetli duyguları, fikirleri ve inançları kendi hayat tecrübesinden ve şahsi yaşantısından gelir. Gerçek duygularını; kendi ıstırabı, oğlu, karısı, hemşiresi ve çevresinden alır (Kaplan, 2011, s. 130).

Oğlu Halûk’un öğrenim görmesi için uğurlama vesilesiyle kaleme aldığı bu manzumede onun şahsından hareketle Türk gençliğinin ulaşması gereken hedefi belirler. Fikret, ülkede devrim yapacak Türk gençliğinin sembolü olarak gördüğü oğlu Halûk’u, elektrik mühendisliği öğrenimi için İskoçya’ya gönderir. O, hayatta faydalı ve pratik şeylere önem veren “yeni insan tipi”dir. Fikret, altı asırdır eğilmemiş, ayakta duran çınar istiaresi ile Osmanlıyı konu edinir. Onun muhteşem mazisi hatırlatılır. Ancak tazeliği kalmamış olan bu ağacın kurumaya başladığı

ve bir hainin baltasıyla böğründen vurulacağını haber verir. Bu çürük ağacın artık yok olmaya mahkûm oluşunu da şöyle ifade eder:

Ey Bizansın çürük, sukût-âlûd,
Kollarından, pür-iştiyak-ı suûd,
Sıyrılan yolcu, bakma arkana hiç;
Seni bir lahza etmesin tehyiç
Onun ahlâkı solduran nazarı... (Tevfik Fikret, 2004, s. 549).

Manzumede Fikret, çıkış yolu olarak kayıtsız şartsız Batı'ya sarılmayı görür. İdeal olarak benimsediği Batı'nın ve ileri ülkelerin tekniğini alıp getirecek, ülkenin uygarlık düzeyini arttıracaktır. "Halûk'un Vedar"nda Fikret, oğlu Halûk'u ülkede devrim yapacak bir gençliğin sembolü olarak görür. O, bir anlamda Türk gençliğinin "Promete"sidir. Yükselme ve mücadele etme azmine sahip olan Halûk, yüksek medeniyet ürünlerine sahip ve halkı için Tanrılara başkaldıran yeni bir insan tipidir (Akay, 2007, s. 85). Şair, Halûk'un sanat ve fen adına ne bulursa alıp yurda getirmesini salık verir:

"Pür-tehallük, hayat ü kuvvetten
Ne bulursan bırakma: sanat, fen,
İtimad, itina, cesaret, ümid,
Hepsi lazım bu yurda, hepsi müfid..." (Tevfik Fikret, 2004, s. 546).

Oğlunun bu amaç uğruna çalışırken karşılaşacağı güçlükleri dile getiren şair, yılmayan bir idealistin ıstıraplı, fakat heyecan verici mücadelesini tasvir eder. İdealinin peşini bırakmayan, er geç gayesine erişir:

"İşte bir yol ki hep çakıl ve diken
Geçeceksin yarın bu yoldan sen...
Geçeceksin ayakların yorgun,
Ellerin şerha şerha bağrın hun,
Fakat alnın açık, yüzün handan
Gözlerin ufka feyz ü nûr akıtan" (Tevfik Fikret, 2004, s. 547).

Akif'in "Asım" (1919) manzumesinde ise gerçek yaşamdan değil, şairin idealize ettiği muhayyel bir genç söz konusudur. Manzume, Doğu-Batı medeniyeti arasında sıkışan eskinin temsilcisi Köse İmam ile yeni neslin temsilcisi Hocazâde'nin şahsında ortaya konulan çatışma üzerine kurgulanmıştır. Köse İmam'ın oğlu Asım, yeni neslin en güzel örneğidir. Hocazâde'ye göre Asım'ın nesli ülkeyi içinde bulunduğu zor durumdan kurtaracaktır. Osmanlının çöküşü konusunda Fikret'le benzer görüşler dile getiren Akif, faziletleri parlak olan bir büyük milletin evladı olduğumuzu, ancak son üç asırdır o faziletin ilimle baş başa yürüyemediği, bu yüzden de ümmetin cehalete battığı dile getirilir. Toplumun içinde bulunduğu durum şöyle ifade edilir:

"Biz, evet, hasmımızın kudret-i irfanından
 Bînasibiz de o yüzden bu şerefsiz hüsrân.
 Sonra âsâra süren haybeti çekmekle bugün,
 O fazilet bile hissiz, hareketsiz, ölgün.
 Şimdi Asım, bana müfrit de, ne istersen de,
 Marifetten de cüdâ Şark, faziletten de" (Ersoy, 1989, s. 406).

Akif'e göre Batı'daki her şeyi almaya gerek yoktur. Kurtuluşun yolu olarak Batı medeniyeti ile sentez yapma düşüncesindedir. Ağacın dalı, yaprağı dökülmüştür ancak yeniden yeşermesini beklemek gerekir. Batı'nın ilmini, fennini ve tekniğini almamız, yeniden dirilmemize kâfi gelecektir. Zira ağacın kökleri derindedir, birkaç dalının kopması veya gövdesinin gitmesi, çürümesine sebep olmayacaktır. Asım'a ümitvar olmasını, kâbusu şerre değil, hayra yormasını tembihler. Asım'ın yapması gerekenleri de şöyle sıralar:

"Bu cihetten hani hiç yılmasın oğlum, gözünüz
 Sade Garbın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz.
 O çocuklarla beraber, gece gündüz didinin;
 Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.
 Fen diyarında sızan nâ-mütenâhî pınarı,
 Hem için hem getirin yurda o nâfi suları.
 Aynı menbaları ihya için artık burada,
 Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada" (Ersoy, 1989, s. 407).

Fikret'in soyut ifadelerle verdiği telkinler, Akif'te daha somut örneklerle verilir. Ona göre milletlerin yükselmesi iki şeye bağlıdır: bilgi ve ahlak. Sahip olmamız gereken bu iki özellikten bilgiyi kaybetmiş; ahlakı da kaybetmek üzereyiz. Öyleyse ahlakımızı geri kazanıp bilgiyi, fenni ve tekniği Batı'dan alalım. İslam idealini engelleyen iki mühim düşünce akımı vardır. Birincisi körü körüne Batı hayranlığı, diğeri ise din aleyhtarlıdır. Görüldüğü üzere Akif de Fikret gibi tekniğin ve medeniyetin Batı'dan alınmasını ister. Ancak Fikret'in aksine Batı medeniyetinin yanı sıra manevi değerleri de korumamızı salık verir. Hem bu dünya hem de öte dünya cennetini korumamızı ister (Akay, 2007, s. 86). İki şair arasındaki bir diğerk fark; Fikret başarı için çalışmayı yeterli görürken Akif, çalışmanın yanı sıra Allah'ın yardımını da gerekli görür. Bir başka deyişle Akif'e göre başarı, Allah'ın inayetiyle olurken, Fikret'te her şey insandan başlayıp insanda biter.

2. Dinî Manzumeleri

Türk edebiyatında Tanzimat'la birlikte başlayan şüphe ve tereddüde karşı aklı öne çıkarma anlayışı, Servet-i Fünûn ve Fikret'te de devam eder. Fikret'i gerek yaşarken gerekse de öldükten sonra bir tartışmanın içine çeken ve hedef hâline getiren konuların başında dine bakışı olmuştur. Küçüklüğünden beri dinî bir eğitim alan Fikret'in ilk manzumelerinde bu tesiri görmek mümkündür. Fikret'in "Sabah Ezanında, Ramazan, Sabah-ı Iyd, Şehitlikte, Köyün Mezarlığında" manzumeleriyle Akif'in "Mezarlık, Ezanlar, Ahiret Yolu" manzumelerinde dinî temalar işlenir.

Fikret'in tabiata ve dine bakış tarzının ilk devresine ait "Sabah Ezanında" manzumesi, klasik zihin işleyişine bağlı olmakla beraber, yeni bir düşünce tarzının ürünüdür. Şairdeki duyarlılığın, zihniyetin ve tabiata bakışın değişmesi sebebiyle daha sonraki dönemlerde böyle bir manzumeyi kaleme almadığı görülür. Bu yüzden manzumenin şairin ilk gençlik yıllarına ilişkin dünyasını ortaya koyduğunu söylemek gerekir. Şair, ezan sesinin bütün kâinata yansıdığını ve kâinatın da bu sesle terennüm ettiğini hissetmektedir. Aslında ezan sesi, tabiattan ziyade şairin kalbinde çınlamaktadır. Burada şair, tabiatı, duygularının yansıdığı bir mekân olarak görmektedir. Bu dönemde beş vakit namazını kılan ve gönlü ezan sesiyle dolan şairin o duyarlılıkla ezan sesini evrende duyması tabidir. Ancak Fikret'in bu manzumedeki duyarlılığı Akif'inkinden farklı olduğunu da göz ardı etmemek gerekir (Kerman, 1978, s. 303-305).

Fikret "Sabah Ezanında" manzumesinde ezan nağmesine âşık oluşunu ve Allah nidasına koşuşunu ince bir lirizmle dile getirir. Manzumede dış dünyanın yarattığı ahenk, bir tablo-şair

olarak sunulmaktadır. Ezan sesinin kâinatta yarattığı akis, ulvi bir değer olarak algılanır. “Allahü Ekber” sesleri semâyı sararken Fikret, bütün tabiatı ulvi bir sessizlik içinde, Allah'a ibadet ederken görür:

“Allahü Ekber... Allahü Ekber...

Bir samt-ı ulvî: Güyâ tabiat

Hâmuş hâmuş eyler ibadet” (Tevfik Fikret, 2005, s. 221).

Manzumenin devamında, gizli ve görünen; aydınlık ve karanlık bütün âlemler sanki inleyen bir sükût içinde ve devamlı bir şekilde yaratana zikrettiği belirtilir:

“Allahü Ekber... Allahü Ekber...

Bir samt-ı nâlân: Güyâ avalim.

Pinhân u peydâ, nevvâr u muzlim;

Etmekte zikr-i Hallâk-ı daim” (Tevfik Fikret, 2005, s. 221).

Manzumenin son bölümünde, tabiatın kalbi adeta ulvî bir sükût içinde, âlemlerin ruhu ise inleyen bir sessizlik içinde daima Allah'ı anmakta, derin bir ürpertiyle yaratana kulluk ettiği anlatılmaktadır. Fikret'in manzumesinde dikkat çekici şey, ibadet edenin insan değil tabiat olmasıdır. Rübâb-ı Şikeste şairi, “insana has vasıfları tabiata izafe ederek, onu beşerî bir varlık gibi duygulu kılar” (Kerman, 1978, s. 304).

“Allahüekber... Allahüekber...

Bir samt-ı ulvi: Kalb-i tabiat,

Bir samt-ı nâlân: Rûh-i avâlim

Etmekte zikr-i Hallâk-ı dâim

Etmekte râşan râşan ibâdet” (Tevfik Fikret, 2005, s. 222).

Manzumedeki dinî duygular, içten hissedilen bir vaka gibi değil, dışarıda görülen veya hissedilen bir manzara gibi tasvir edilmektedir. Burada sabah ezanı, “şairin dışında duyularla idrak edilen bir vaka” olarak tasvir edilir. Ezan sesi, şairin kalbinde değil, tabiattan çınlayan bir sestir. Manzumedeki “Allahü Ekber” sesi, etrafta yankılanırken kâinat, Tanrı'yı zikreder gibi olur. Böylece tabiat duygulu kılınarak Servet-i Fünûn şiirindeki “sanatkârane tasavvur” çağrıştırılmaktadır (Kaplan, 2011, s. 144-145).

Bir sabah tasviriyle başlayan Akif'in "Ezanlar" manzumesinde de günün saatleri, ezanlara bölünür. Manzumenin ilk bölümünde günün farklı vakitlerinde okunan ezanların şairde uyandırdığı farklı çağrışımlar anlatılmıştır. İnsanlarla birlikte tabiat da karanlıklar içinde uyurken sabah ezanının okunmasıyla canlanır. Yatsı ezanından sonra şair Rabbi ile karşı karşıyadır. İlahi ses, bütün cihanı sarsıp gökyüzüne yayılınca her taraf nura gark olur. Gece karanlığında sadece cânân görülür, her yer Allah'ın varlığıyla dolup taşar. "Allahu Ekber" nidası, Rabbe yükselince, varlığın o karanlık sinesi, Sînâ'daki tecelli makamına döner. Allah bütün azametiyle ve hâkimiyetiyle hissedilir. Mesafeler her an onu anan sözlerle çınlar. Ezanlar, tespihler, zikirler hep o hâkimiyete duyulan saygının ifadesidir.

"Ne lâhûtî sadâ "Allahu Ekber!" sarsıyor cânı...

Bu bir gülbank-ı Hakk'tır, çok mudur inletse ekvânı?

Bu lâhûtî sadâ çıktıkça çûşa-cûş olup yerden,

İner esrâr-ı kudret kibriya tavrıyla göklerden,

Bütün âheng-i hilkât yâd ederken Hakk'ı ezberden,

Vicâhî feyz alır artık o nûru'n-nûr-ı ezherden:

Hüveydâ şimdi cânândır seherden, şâm-ı esmerden!" (Ersoy, 1989, s. 89).

Görüldüğü gibi Akif'in ezanı, Fikret'in ezanından farklı olarak dinî ve tarihî anlamına uygun İslam'ın canlılığı ve Allah'ın varlığının bir sembolü olarak kullanılmıştır. Ezanın her an okunuyor olması, İslam'ın dirliği ve sürekliliğinin bir göstergesinin yanı sıra hayatla iç içe oluşunun da belirtisidir.

Fikret'in "Köyün Mezarlığında" manzumesinde şahsi duygu ve düşüncelere yer verilir. Mezarlığa yüzeysel bakan şair, onun manası üzerinde pek düşünmez. Mezarlığın sessizliğini "gözleriyle dinlerken", bir inilti işitir ve sorgulama başlar. İçindeki şüpheli soruyu, Tanrı'ya yöneltme cesareti bulur:

"Nedir hakikati, ey sırr-ı ekber-i mescûd,

O yanda koskoca bir kâinat-ı hiss ü şühûd

Kalıp ümid-be-leb, katre-cû-yı ihsânın

Zelîl, titreşiyorken der-i celâlinde;

Bu sengzâre yeşil bir sehâbe hâlinde

Yağar yağar mütemâdî esîr-i gufrânın?..” (Tevfik Fikret, 2005, s. 235).

Felsefi olmayan bu soruda şair, gördüğü bir tabiat olayını dile getirir. Bir taraftan “bütün zilletiyle” titreyen bir kâinat, diğer taraftan mezarlıkta yeşil bir bulut hâlinde bağışlanan “rahmet”in büyük sırrını merak eder. Ona göre ölümler Tanrı’nın lütfuna mazhar olurken yaşayanlar onun bir damla ihsanından uzak bulunuyorlar. Aldığı cevap daha manidardır, yarın kendisinin de buraya geleceği bildirilmektedir:

“Cevap alır gibi oldum, aynı sadâ

Tekerrür etti: “Yarın sen de bir avuç toprak

Kesâfetiyle gelirsin bu sâye-gâha, bırak

Esîr-i feyzini döksün ilelebed Mevlâ!” (Tevfik Fikret, 2005, s. 235).

Akif’in “Mezarlık” manzumesinde ise ölüm düşüncesi, bir mekâna bağlı olarak somuttan soyuta doğru devşirilir. Şair, mezara bakarken biri dinî, diğer millî olmak üzere iki sembol görür. Mezarın toprağı, milletimizin ruhunda doğan temiz gözyaşlarıyla yoğrulmuştur. Böylece alelâde olan mezar, ideal uğruna bir ölüm sembolü olan “şehâdet” hâlini alır (Okay, 2005, s. 103). Manzumede Akif, ölümden sonraki hayata dair müspet bir tavır içindedir. Burada mezarlık, geçmişin seçkin insanların bulunduğu ve günlük hayatın sıkıcılığından uzak ebedî bir saadet yerinin kapısı olarak görülür. Dışı ürküntü veren bu yerin içi, huzur vericidir. Hayatın seyrine kendini kaptıranlar, yorgun düşecek ve bu yerde ebedî istirahatata çekileceklerdir:

“Bakma kabristanın ancak aha-ı medhûşuna,

Dur da bir müddet kulak ver, nâle-i hâmûşuna!

Kalbi hiç benzer mi bak sîmâ-yı heybet-pûşuna!

Kim ki dalmıştır hayatın seyl-i cûşâ-cûşuna,

Can atar birgün gelir, yorgun düşüp âgûşuna!” (Ersoy, 1989, s. 37).

Fikret ve Akif’in çocuklar için yazdığı “Ezan” ve “Fatih Camii” manzumeleri, tema bakımından gösterdikleri yakınlık kayda değerdir. Fikret, “Ezan” manzumesinde çocukluk günlerine dönüş yapar. Babası tarafından “ezan” konusunda sorguya çekilişini ve içinden

gelmediği hâlde camiye götürülüşünü olumsuz bir anı olarak hatırlar. Bunun üzerine ne zaman ezan sesi duyarsa babasının kendisine kızdığı zamana döner. Çocuğun camide uyumasına kızan baba, korkup titremesine hatta oradan nefret etmesine sebep olur. “Allahümme Salli”leri tokat korkusuyla okuyan çocuk, bunu hayatı boyunca unutamaz. Burada Fikret, çocuğa zorla dayak atarak dinî terbiye vermenin yanlışlığı üzerinde durur.

“Fakat tokat yanağımda

Sızlıyordu; o gün bugün

O dargın ses kulağımda

Ezân okur; ben büsbütün

Uykudan geçmedimse de

Maksûrenin köşesinde

Gözlerim uyku görmüyor” (Tevfik Fikret, 2004, s. 625).

Akif'in “Fatih Camii” manzumesinde ise önce bir camii tasviri, sonra da günün ağarması anlatılır. Kutsi mabedin üstünde ruhlar fevc fevc dolaşırken ulvi kubbenin altında da nur dalga dalga yayılmaktadır. Şair, namazdayken aniden çocukluk günlerine gider. O günlerde babasıyla gittiği camide yaptığı yaramazlıkları unutamaz. Kendini orada “azade” hisseden şair, âşıkane bir şekilde hasırlar üzerinde koşar:

“Giderseniz gelin amma namazda uslu durun;

Meramınız yaramazlıksa işte ev, oturun!

Deyip alırdı beraber benimle kardeşimi,

Namazda durdu mu, haliyle koverir peşimi,

Dalar giderdi. Ben artık kalınca âzâde,

Ne âşıkane koşardım hasırlar üstünde!” (Ersoy, 1989, s. 8).

Aynı konu hakkında iki şairin tavırlarının farklılığı, onların dinî duygulara bakışını da verir. Her iki manzumede de çocuklarını namaza alıştırmak isteyen babaların davranış tarzları, çocuklarının bakış açısıyla yıllar sonra ele alınır. Akif'in hatırasında sekiz yaşındaki çocuğun camide namaz kılarken koşuşmasına müsamaha gösteren din adamı bir baba söz konusudur. Fikret'in manzumesinde ise ezanın ne olduğunu bilmeyen ve camide uyuyan çocuğunu

tokatlayan bir baba tipi ile karşılaşırız. Manzumede Fikret'in pesimist mizacı açık bir şekilde ortaya çıkar. Aynı dönemde yaşayan iki şairin gerek içtimai gerekse de dinî konularda benzer temalar işlediği görülür. Ancak şairlerin mizaçlarının ve hayata bakışlarının farklı oluşu, temalara farklı yakalaşmalarına sebep olmuştur.

Fikret'in ilk dönemlerin aksine 1897'den sonra tam olarak tespit edilemeyen sebeplerden dolayı dinî sarsıntılar yaşadığı anlaşılmaktadır (Akyüz, 1947, s. 275). “İnanmak İhtiyacı” manzumesi, bir bocalama dönemine girdiğinin göstergesidir. Fikret, bu manzumede farklı bir yapıyla karşımıza çıkar. Hayatın verdiği sıkıntı ve yaratılışın bilinmezliği şairde derin bir boşluk yaratmıştır. Manzumenin söz değerleri arasında sıklıkla “karanlık, boşluk, yalnızlık” gibi kavramların hâkim oluşu, bize şairi esir alan psikolojiyi verir. Din duygusunu kaybeden şair, her şeyi “boş” görmekte ve bu yüzden de kendini yalnız hissetmektedir. İçinde yaşadığımız evreni manalı gösteren Tanrı'dır. O, olmayınca her taraf karanlık olur:

“Bütün boşluk: Zemin boş, âsümân boş, kalb ü vicdan boş;

Tutunmak isterim, bir nokta yok pîş-i hasârımda.

Bütün boşluk: Döner bir hîç-i mühiş civârımda;

Düşer, lagzide-pâ, her sâha-i ümmîde bir kerre...

Bu yalnızlık, bu bir gurbet ki benzer gurbet-i kabre;

İnanmak... İşte bir âgûş-ı rûhânî o gurbette” (Tevfik Fikret, 2005, s. 219).

Şair, ruhun bağlanabileceği bir yer, bir varlık aramaktadır. Ancak aradığını ne yerde ne de gökte bulabilir. Her taraf ona boşluk hissini verir. Akıl ve bilim de derdine çare olmaktan uzaktır. Görmeden, bilmeden inanmaya yanaşmak istemez. İşte bu inanmak ihtiyacı, manzumenin özünü oluşturur. İnsanoğlunun evrenin sırrına ermedeki yetersizliği, şairi çaresizliğe ve umutsuzluğa götürmekte, ardından da tevekküle ve sonra da Allah'a inanmaya ve sığınmaya yöneltmektedir (Kaplan, 2011, s. 147).

İlk dönemin aksine “dinî duygularını, imanını ve emniyetini” kaybeden Fikret, boşluktan başka bir şey göremez olur. İçinde hissettiği bu boşluğun zehri, ruhunu kararsız, aklını serseri kılar. Bu manzume, şairin ruh durumunun açık bir göstergesidir. Kendi benini, duygusunu, düşüncesini bir tablo veya sembol arkasına gizlemeksizin doğrudan doğruya ifade etmektedir. Zira Allah inancını kaybeden kişinin ruhu, boşluğa düşmekte, evreni de yoğunluktan başka bir şey olmayan bir madde dünyasına dönüştürmektedir. Nihayet yalnızlık

duygusunun da etkisiyle akıl, “ışıklı büyük bir yol”a inerken çakılmış, “Sis”te ruhunun kaybolmasına yol açmıştır (Akay, 2007, s. 68).

Dinin çemberini bir türlü kırıp atamayan şairin kendince tam bir serbestliğe kavuşması, 1900’den sonra inzivaya çekilmesiyle başlar. Bitip tükenmek bilmeyen o tatsız ve üzücü inziva günlerinde durmadan düşünür ve nihayet 1905’te ani ve müthiş bir kopuş yaşar. İşte “Tarih-i Kadim” bu dönemin ürünü olarak ortaya çıkar. Şiirde insanı ezen her türlü zulme karşı bir şahlanma görülür. Şair dini de “bir tagallüp” unsuru olarak gördüğü için de Tanrı’ya isyan eder (Akyüz, 1947, s. 277).

Akif, Fikret kadar değilse de kader meselesini kurcalayan ve tereddütlerini ortaya koyan birkaç manzume yazar. Bunların başında “Tevhid yahut Feryad” manzumesi gelmektedir. Her ne kadar manzume klasik tevhit tarzıyla başlasa da arka plânında Allah’ı arayış ve ona ulaşma isteği kendini gösterir. Manzume, şairin içinden kopan çılgılığı dile getirir. Ancak onun kafasını kurcalayan şey, Şinasi’de olduğu gibi, iyi-kötü her şeyin Allah’tan geldiği ve dolayısıyla insanın yaptıklarından sorumlu olamayacağı, bunların Allah’ın emri ile olduğu fikri ima edilir (Okay, 1998, s. 153).

“Canileri, katilleri, meydana süren sen;
Canideki, katildeki cür’et yine senden!
Sensin yaratan, başka değil, zulmeti, nuru;
Sensin veren ilham ile takvâyı, fücuru!
Zâlimde taaddiye olan meyl nedendir?
Mazlûm niçin olmada müteneffir?” (Ersoy, 1989, s. 17).

Manzumenin ilerleyen kısımlarında Akif, durumu kurtarmaya çalışarak müminin kalbindeki imanın yıldızlar gibi parladığını, imansız paslı yüreğin sinede yük olduğunu söyler. İnsanın içindeki boşluğun ve etrafını çeviren yokluğun ancak bu iman sayesinde giderilebileceğini belirtir:

“Bir mülhidi lakin kim eder tesliye heyhat?
Sığmaz bunun âfâkına ferdâ-yı mükâfata!
Baştanbaşa “boşluk” şu semalar, şu zeminler!

Bir gûş-ı kerem var mı akan yaşları dinler?" (Ersoy, 1989, s. 18).

Manzume, sürekli "bir dalgalanışı, yükseliş ve düşüşü" sezdirir. Kendi imanını bir imtihana tabi tutan şair, inanç, şüphe, tereddüt, niyaz ve tevekkül anlamı taşıyan ifadeleri arka arkaya sıralar. Ona göre ruhlar korku içindeyken bedenlerin Tanrı'ya ulaşması güçtür. Ancak zihnin bu bocalamalarından insanı kurtaracak olan da imandır. İnançlı insan her şeye rağmen sıkıntılara katlanma gücünü kendinde bulacaktır:

"İmandır o cevher ki İlahî ne büyüktür..."

İmansız olan paslı yürek sinede yüktür!" (Ersoy, 1989, s. 18).

Aslında Akif'in birçok manzumesinde merhametle başlayıp ümit ve iman ile beslenen "Allah'ın bizde hareketi diyebileceğimiz" bir isyan söz konusudur. Kinden, kibirden ve menfaat duygusundan uzak olan bu isyan; imanın ve mesuliyetin eseridir. Kuran'dan ilhamını alan Akif; isyanını "zalimlere, duygusuzlara, kadere, zilletlere, milletin yuvarlandığı her sahaya" yönlendirir. Bu yüzden Allah'a hitap ederken de yer yer "edasında isyan" sezilir. Onun isyanı Allah'a yöneldiğinde "sonsuzluğa tırmanan bir kuvvet" kazanır. İsyân onun şiirinin "bestesi"dir (Topçu, 1970, s. 113-116).

Sonuç

Yapılan pek çok çalışmada Fikret ve Akif'in yüzeysel ve ideolojik bakış açılarıyla birbirinin muhalifi olarak gösterilmiştir. Ancak her ikisi de aynı toplumda yaşadığı için birbirine benzeyen sosyal, siyasi, edebî ve kültürel konulu manzumeler kaleme almışlardır. Sanatçı ruhlu olmalarının da etkisiyle toplumun horlanan ve dışlanan kesimlerine eğilmeyi vazife olarak görmüşlerdir. Ele alınan manzumelerde Fikret ile Akif'in sanat anlayışları itibariyle ana çizgilerde bir benzerlik içinde oldukları; ancak ayrıntılarda birbirlerinden ayrıldıkları görülmektedir. Böylece Fikret ve Akif'in yetişme tarzlarının, kültür çevrelerinin ve sahip oldukları dünya görüşünün manzumelerine yansımıştır.

Gereğinden fazla hassas, mahcup, insandan kaçan, çekingen ve ürkek bir tabiata sahip olan Fikret'in içtimai temalı manzumelerinde Akif kadar başarılı olmadığı muhakkaktır. Tabiata ve cemiyete açıldığı manzumelerinde bile gerçeği değil, tasavvurlarını ve hayallerini dile getirdiği hissedilir. Fikret'in aksine Akif'in manzumelerinde ev ve kapalı mekânlar yerine kalabalık veya تنها sokaklar, toplumsal mekânlar, dekoru oluşturur. Evde sıkılan Akif, kendini dışarı atar. İçinde yaşadığı ve vicdanı olmayı tercih ettiği toplumun hastalıklarına tanı koymak

ve tedavi etmek amacıyla manzumeler yazmıştır. Gençliğin görevleri, kadın hakları ve cemiyet problemleri gibi konularda Fikret'in soyut yaklaşımına karşı; Akif'in hayatın içinden somut vakaları daha ikna edici tarzda işlediği görülür.

İlk dönem manzumelerinde dinî duygulara yer veren Fikret, daha sonra bir iman sarsılmasına uğrar. Bu sarsılma, ruhunu kararsız kılarken aklını şüpheye sevk eder. Allah inancını kaybettiği için de ruhu, boşluğa düşer ve inzivaya çekilmeye başlar. Fikret'in aksine Akif, meselelere dinî açıdan yaklaşarak çözüm bulmaya çalışır. Bazen akli sorgulamalar yapsa da sonunda imana ve Allah'a sığınır.

Kaynaklar

- Akay, H. (2007). *Tevfik Fikret*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Akyüz, K. (1947). *Tevfik Fikret*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Ersoy, M. A. (1989). *Safahat*. (haz. M. Ertuğrul Düzdağ). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Göçgün, Ö. (1986). Mehmet Akif'in realist cephesi ile manzum hikâyeleri. *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy'a Armağan*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayını.
- Kaplan, M. (2011). *Tevfik Fikret*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karakoç, S. (2011). *Mehmet Akif*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kemal, Y. (1971). *Edebiyata dair*. İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları.
- Kerman, Z. (1977). Üç bayram şiiri. *Türk Edebiyatı*. S 39, s. 22-23.
- Kerman, Z. (1978). Üç ezan şiiri. *Türk Kültürü*. S 185, s. 303-305.
- Kuntay, M. C. (2001). *Mehmet Akif*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Nayır, Y. N. (1995). *Tevfik Fikret*. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Okay, O. (1998). Tarih-i kadim münakaşaları dışında Tevfik Fikret ve Mehmet Akif. *Sanat ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Okay, O. (2005). *Mehmet Akif-bir karakter heykelinin anatomisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Parlatır, İ. (2012). *Tevfik Fikret*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1937). *Tevfik Fikret*. İstanbul: Sühûlet Kitabevi.
- Tevfik Fikret (2004). *Tevfik Fikret-bütün şiirleri*. (haz. İ. Parlatır, N. Çetin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tevfik Fikret (2005). *Rübâb-ı Şikeste*. (haz. A. Uçman, H. Akay). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Timurtaş, K. (1986). Cemiyetçi şair. *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy'a Armağan*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayını.

- Topçu, N. (1970). *Mehmet Akif*. İstanbul: Hareket Yayınları.
- Uçan, H. (2012). *Batı şiiri ve Tevfik Fikret*. Ankara: Hece Yayınları.
- Ünaydın, R. E. (1919). *Tevfik Fikret (hayatına dair hatıralar)*. İstanbul: Hilâl Matbaası.
- Yetiş, K. (1992). *Mehmet Akif'in sanat-edebiyat ve fikir dünyasından çizgiler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.